

Quran hikməti – Qorqud və Quran məktəbi – Nizami

Namiq Hadi

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü. Azərbaycan

E-mail: axmedoglu@gmail.com

Annotasiya. Bu məqalədə islam əxlaqının gözəlliyindən bəhs edilir. Nə əvvəli, nə də axırı olmayan haqqın məhəbbətinin zamanında yaranmış Quran hikməti və “Kitabi-Dədə Qorqud” xatırlanır. “Sirlər Xəzinəsi” əsərini yazan böyük Şeyx Nizaminin də Quran məktəbinin yetirməsi olduğu bilinir.

Qorqud Ata kimdir, sualının yeganə cavabı vardır. O, Quran hikmətidir, ərzi-ədəmi-qüdrətdir ki: Nə dersə olardı, qeybdən dürlü xəbər söylərdi.

Açar sözlər: Quran, mifologiya, Dədə Qorqud, yazı, eşq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 13.10.2021; qəbul edilib – 25.10.2021

Wisdom of Quran – the school of Quran and Gorgud – Nizami

Namiq Hadi

Member of Union of Azerbaijani Writers. Azerbaijan

E-mail: axmedoglu@gmail.com

Abstract. This article is dedicated to the beauty of moral values of Islam. The wisdom of Quran which appeared during the time of endless love of right and “The Book of Dada Gorgud” are remembered. It is known that Sheykh Nizami who wrote the work “Treasury of Mysteries” was a student of the school of Quran.

There is only one answer to the question of who Dada Gorgud is. He is the wisdom of the Quran, the power of human: Whatever he said happened.

Keywords: Quran, mythology, Dada Gorgud, writing, love

Article history: received – 13.10.2021; accepted – 25.10.2021

Giriş / Introduction

Azərbaycan xalqının eşq və həqiqət haqqında mifik təsəvvürləri çox qədim dövrlərdən mövcud olmuşdur. Haqq anlayışı atəşpərəstlik zamanında Zərdüştün kitabı “Avesta”da olan fəlsəfi həqiqətlərdən – nurla zülmətin, xeyirlə şərin mübarizəsindən yaranmışdır. Bu xalq uca Haqqın Oğuz Leylayi-məhəbbətindən yarandığını anlayaraq məhəbbətin ilahi məqam olduğunu bilmişdir. Atəşpərəstlik və oda sitayiş məhəbbətin yüksəlişi olan Məcnuni-eşqə sitayiş olub, ilahi eşqin də Odlar Yurdunda yarandığına dəlildir. Çünki eşq – haqdan ayrı düşüb cəhalət qaranlığında qərib qaldığını dərk edənlərdə yarandı.

Əsas hissə / Main Part

“O Yaradan ki, sizin üçün yaşıl ağacdan (Şəcərətül-yəqin adlı insani həqiqətlərin cəm olduğu həyat ağacından) od əmələ gətirdi” (Yasin 80) (Nəfsi onunla yandırılıb pak etməklə ədəb üçün kökə qayıdasınız deyə).

Miflər haqqında söylənilənlər gerçəkdir. Mif – dərk olunmayanda nağıl olaraq qalır. Nizami kimi klassiklərimiz haqqında fikir söylərkən təkcə tarixçi araşdırmalarına və arxeoloqların rəylərinə əsas mənə kimi baxılması doğru deyildir. Belə olduqda, ədəbiyyatımız statistik məlumatlar toplusundan başqa bir şeyə yaramaz. Əgər sözün tərcüməsi ilə fikir olduğu kimi anlaşılmazsa, biz ən gözəl əxlaq olan İslam əxlaqından uzaq düşə bilərik. Axı İslam gözəl əməllər ardınca getməkdir və yaradılmışların vəhdəti, mədəniyyətlərin və məqsədlərin birliyi, multikulturalizm də məhz İslamdadır. Haqq üçün bunu da deməyi özümə borc bildim ki, Kitabı Dədə Qorqud və Nizami dastanları haqqında alimlərimiz bir çox mətləbləri yazmışlar. Düşündüm ki, mən də bu məhəbbət-namələrdən indiyədək toxunulmayan məsələləri öyrənməyə səy göstərim. Əlbəttə ki: “Gər cəzbeyi-eşq olsa gətirəm, necə gəlməz” ümidi ilə elmin gücünə arxalandımsa da, “Gər cəzbeyi-eşq olmasa, gəlsə, vecə gəlməz” qorxusu ilə də Allaha pənah, dedim.

Qorqud Ata kimdir, sualının yeganə cavabı vardır. O, Quran hikmətidir, ərzi-ədəmi-qüdrətdir ki: “Nə dersə olardı, qeybdən dürlü xəbər söylərdi. Həqq-təala onun könlünə ilham edərdi” [1, s.11]. “İnsanların əksəriyyəti zənnə və gümana uyurlar. Zənn isə əsla həqiqət ola bilməz”, – deyə xatırladır Quran. Həqiqətən loğmana: “Allaha şükr et, (deyə) hikmət verdik (oğul olaraq) Tövbə edib mənə tərəf dönənlərin yolunu tut”, – dedik. Loğman dedi: “Oğlum! Namaz qıl, (insanlara) yaxşı işlər görməyi hökm et, pis işləri qadağan elə (axır zaman peyğəmbər gəlib qiyamət qopunca sənə hökm olunanı et)”. (Loğman 12, 15, 17). “Çünki ona sənin Rəbbin vəhy etmişdir”. “O gün (Qiyamət günü) insanlar əməllərinin özlərinə göstərilməsi üçün (qəbirlərindən məşhərə) dəstə-dəstə çıxacaqlar” (Zilzal 5, 6). Quran hikməti də anladı ki: “Mən sizə nə bir zərər, nə də bir xeyir vermək qüdrətinə malik deyiləm. Allah dərgahından olanı və Onun göndərdiklərini (hökmlərini) təbliğ etməkdən başqa” (Cinn 21, 23). Hərəkət üçün işığa yol göstərməklə ədalətin bu hökmünü gerçəkləşdirən Qorqud Ata oğuz qövmünün müşkilini həll edərdi [1, s.11]. Oğuz türkü-işiq yolu, ağ üz turuq, təriq mənasına gəlir. Nizamidən: “Sənin qoyduğun yolla ağıl qan dəryasından can gəlmisini sahələ çıxarmışdır” [5, s.41].

Qorqud Atanın hikmətləri, mənəvi aləmlərin gözlə görünməyən gözəlliyindən - Türkün simasından bir nişandır. Bəzmi-Ələstdə mərifət şərabı paylayan, sufilərin də saqisi olub, meyfuruş adlandırdıqları, Əli (ə) yolunu elmdən əmələ doğru hərəkətdə işıqlandıran məgər Oğuz türkü deyilmi?

Peyğəmbər əfəndimizin üzünü seyrdə görən Bəktüz Əmən əhvalatı məgər vəsfi dillərdən düşməyən gecəni – Merac gecəsini xatırlatmırmı? Quranda Haqqı nişan verən “Huvə” yəni “O” nidalı fikir dili olduğu kimi, “Kitabi-Dədə Qorqud”un da haqqı nişan verdiyi yerə könülləri qonduran quş dili vardır.

Aşağı aləmdə gecə-gündüz bərabərliyinə Novruz demişlər. Yuxarı aləmdə isə Novruz haqqın ədalət tərəzisinin göründüyü gündür. Nizami “İskəndərnamə”sində İskəndərin doğulduğu günün Novruz adlandırdı. Bu yeni gün tövbə qapılarının da açıq olduğu gündür, Bayandur xanla görünən nurlu gündür.

“Bu (səmadan qəlbə) nazil olub (hökmlərini) vacib buyurduğumuzdur. Biz onda açıq-aşkar əlamətlər nazil etdik ki, bəlkə düşünüb ibrət alasınız” (Ən-Nur 1). İşiq fəlsəfəsinin banisi Sührəvərdi söylədi ki, işiq hərəkətin səbəbidir. İşıqlar aləminin sirlərini açan vəhyi və ilhamı bildirir, hökm onun əlində olarsa, zaman işıqlı olar. Şeyx Nizami əbəs yerə demədi ki:

*Səxavətin qulağını (burub) ona ədəb öyrət,
Söz şamının nəfəsini alovlandır.
Fələk (rütbəli) xələti öz quluna göndər,
Qəbul ətrini (odlu İsa nəfəsinlə) Nizamiyə göndər ki,
“Pişqədəmlər sözün eşitmək gərək,
Hər nə kim, pirlər demiş, etmək gərək”. [5, s.46]*

Əvvəla, Məhəmməd peyğəmbərə Rəsulullah deyiblər, qeyri-elçilərə də Rəsul əleyhissəlam. Quranın hökmündə belədir: “Biz səndən əvvəl də (zahiri aləmin idarəedicisi olan) peyğəmbərlər

göndərdik” (Rəd: 38). Quranın Mursəlat surəsi ilə bir-birinin ardınca göndərilən rəsullar hələ söz yaranmazdan əvvəl ağıllara işıqlı kəlmə nöqtələri kimi gələrək xəyali varlıqların sahibi olan göyləri axır zamanda qiyamətin qopacağı xəbəri ilə qorxutsalar da, göylər iman gətirməmişlər. Nizami anladır ki, “sənə dini bəsləmək işi tapşırılıbdır ki, işi ədalətliyə bu cür qurublar [5, s.87]. Üzünü ona tut ki, böyük arxadır, arxanı Günəşə tut ki, o, Zərdüştlüyün mənbəyidir” [5, s.88]. Şahlığa yetmişmiş ağıl Qurandan ona gələnləri xeyir bilib qəbul etdi, gəlməyənləri də şər bilib qəbul etmədi. Beləliklə də, Quran ağılda bölünərək sözdən ibarət ağılın kitabı edildi. Əvvəldən ağıla sığışmadığı üçün göylərin hökmü ilə ən gözəl kəlməni ağılda bölməklə Quranı da qissələrə bölüb, onu qissə-xan etmişlər. “Bu Quran elə bir kitabdır ki, onu sənə insanları, onların öz Rəbbinin izni ilə zülmətlərdən nura-yenilməz qüvvət sahibi, tərifiyəliq olan Allahın yoluna çıxarmaq üçün nazil etmişik” (İbrahim 1). Beləliklə də, Qurandakı ən gözəl kəlməni – La ilahə illəllah kəlməsini bölməklə Füzuli demişkən, Məhəmməd Mustafa haqqı olan Leylini öz rizası Məcnundan ayırdınız. Quran anladır: Allaha tərəf qayıdın, azadəliyi sevən “ey insanlar! (Bu Məhəmməd) sizə Rəbbiniz tərəfindən dəlil gəlmişdir. Biz sizə (öz dəyər və mərtəbənizi tanıyasınız deyərə oddan) aydın bir nur (Quran) endirdik” (Nisa 174). Məşhur hədisin ilk sözüdür ki, “lovlək ləmə xələqtül-əflak” (əgər sən olmasaydın fələkləri xəlq etməzdik). Tanrının həzrəti Məhəmmədə xitabən dediyi bu kəlam kainat yaranmazdan əvvəl Məhəmmədin nurunun batini aləmin idarəedicisi, Türkünstanın dirəyi Bayandur xandan, nuri-rüx adlandırılan haqqın günəşindən bəyan olunmasına işarədir. Allah yaratdıqlarını Azər adlı bu Günəşin odlu cazibəsi ilə sınağa çəkdi. Odlar Yurdu Azərbaycan Azərin canıdır, öz yurdunu göz bəbəyi kimi qoruyan Babəyidir və Allahın od əmanətinə xəyanət edənlərin əli ilə Azəridən ayrı salınaraq parçalanmış qəlbinin Yasin harayıdır. Çünki, bu odu söndürüb külü ilə bəxt oyunlarına rəvac verildi. İnsan təkə bioloji varlıqdan ibarət deyildir və onun əsl varlığı, od ilə pak etdirilən nurlu ruhani varlığı da vardır. Adəm övladının Allaha qul olmaq məqsədini puç edən bu Xürrəmi, ləqəbi Babək anlatdı ki, Allah insanı Quranda azad və kamil yaradıbdır. Və yalnız onu mərifət əhli etmək istəyini də həmçinin. Hind Veda təliminin də məqsədinin bəşəriyyəti bədən zülmətindən xilas etməsi olduğunu xatırladıram. KDQ-da tez-tez təkrarlanan “məgər” adlı zidd düşüncə ilə bədən ölü hökmündə qalsaydı necə olardı? Buna qəza gözündə səbəbləri yaradan haqq olan İsgəndərdir. KDQ-dan: “Ozan, evin dayağı oldur ki, (haqq) yazıdan... ol Ayişə, Fatimə soyudur. Xanım, onun bəbəkləri bitsin” [1, s.14]. Çünki Bəbəksiz haqqın nəzəri görünür. “Sirlər Xəzinəsi”ndən: “Sənə olan eşqin atəşi bizim üçün dirilik suyudur. Sübh sənin Günəşə bənzər surətinin təbəssümüdür”. Axır zamanda qiyamətin qopacağı xəbəri ilə qorxudan Peyğəmbər sizi (bəşəri düşüncə Dirsə xanla) rəbbinizə (Bayandur xana) iman gətirməyə çağırdığı halda, sizə nə olub ki, ona iman gətirmirsiniz? (KDQ-da 1-ci boyun sonunda Dirsə xan, ona Qiyas olaraq verilmiş oğlu Buğac vasitəsilə Bayandur xana iman gətirdi, “xanlar xanı (Bayandur xan) oğlana bəylik verdi, taxt verdi”) [1, s.27]. “Hələ bundan da əvvəl (Allah, siz ulu babanız Adəmin belində, yaxud ruhlar aləmində olduğunuz zaman yalnız ona iman gətirəcəyiniz barəsində) sizdən əhd almışdı. (Bəzzə adlı qalada, Bəzmi-ələst meydanında “bəli” demişdiniz) Əgər (tövbə edib) iman gətirəcəksinizsə”. “Sizi zülmətdən nura (küfrdən imana) çıxarmaq üçün öz bəndəsinə açıq-aşkar (ələmləri: şamı günlüyünü yer üzünə tikdirməklə və ala seyvanını göy üzünə aşındırmaqla min yerdə toxuduğu ipək xalçasının döşənməsi ilə) ayələr nazil edən odur” (Hədid 8, 9). Nurlu Quranı ayələri ilə tanıdan Odur. Hikmət: Quran nurdur, ağı və rəq üstündəki qara yazılar nur deyildir düşüncəsinə rəğmə Nizami dedi: Ey Mədinə örtüklü, Məkkə niqablı Günəş, Nə qədər kölgə altında oturacaqsan? [5, s.36] Sənin torpağın xilafətə (İslamda zidd düşüncə olan cəhalətə) ətir saçdı.

Lakin fitnə küləyi (tamah əhlinə) gəlib (İslamın) o məhəbbət ətrini apardı [5, s.37]. İnsanların cəddi Həzrəti İbrahimin dualarından: “Ya rəbbim, məqamım olan bu Məkkə torpağını bərəkətli et”. Bu məqamda babam Nabi əfəndidən gəlmiş gözəl bir beyt deməyi fərz bildim:

*Sakın tərki-ədəbdən, kuyi-məhbubi-xudadır bu
Nəzərgahi-ilahidir, məqami-Mustafadır bu.*

Çünki saf ağılın öz surət gözəlliyi olan Züleyxa gözəlliyinə vurğunluğu onun mənə Yusifinin ədəb köynəyini cırdı, tövbəsini sındırdı, onu öz təbiət gözəlliyinin (Züleyxanın) əsiri etdi. KDQ-dan: “Naib paralandı, şəhid oldu. Beyrək (həya) dutsaq getdi. Gərdək (tövbənin evi) görünməz olmuş. Quramı xatırladır: (Hüdeybiyyə səfərindən-hüda məqamına yetişmək istəyindən) geri çəkilməklə qəflətdə qalan bədvi ərəblərə de: “Siz çox güclü bir qövmlə (Oğuzla) vuruşmağa çağırılacaqsınız. Siz onlarla vuruşacaqsınız, ya da onlar dönüb müsəlman olacaqlar” (Əl-Fəth 16). Bədvi ərəblər: “Biz iman gətirdik”, – dedilər. De: “Siz iman gətirmədiniz. Ancaq İslamı qəbul etdik”, – deyin. (Hücurat 14). İngilis Frensiz Bekon demişdir: “Dayaz fəlsəfə insan əqlini Allahsızlığa sövq edir. Fəlsəfənin dərinliyi isə insan əqlini dinə və Allaha doğru yönəldir”. İnsan dünyada qəzavü qədərlə üzləşmişdir. Nizami “Sirlər xəzinəsi”ndə dünyanın qəzalarından bəhs edərəkən aqibət haqda düşünməyin fəzilətlərindən bəhs edib xatırladır ki, ədəbin toxumu nədir? – sədaqət əkmək, sədaqətin qiyməti nədədir? – onu qorumaqda. KDQ-da bu düşüncə ilə tamamlanır: “Əl-aqibət, uzun yaşın ucu ölüm, axırı ayrılıqdır” [5, s.96]. Allah günahlarınızı (adı görklü) Məhəmməd Mustafa üzünə suyunu bağışlasın, xanım hey – deyərək nida etdi [1, s.166]. KDQ-ni məhəbbətnamə adlandırsaq xəta etmərik. Bu məhəbbətin zamanı əbədidir. Onun doğum tarixi olmur. Çünki haqqın məhəbbəti, nə əvvəli və nə də axırı olmayan dövrü-zaman kimi sonsuzdur. Nizami əsl Quran məktəbidir, ifadəsini mən cəsərlə deyirəm və Qurandan bəhrələnmədən Nizami fəlsəfəsinin sirlərinin açılı biləcəyinizə ümid etmirəm.

Təsəvvüfdə qiyamət, peyğəmbərin gələcəyi xəbəri verilməsi və günahların da öz sahiblərinə bağışlanması ümidi ilə qəflət yuxusundan ayılmaqla Tanrı hökmlərini yerinə yetirmək üçün qalxmağa deyilir. Dədə Qorqudun nəfsə qarşı cihadda dünyada Qopuz hökmü çalması, axirətdə də şadlıq əlaməti mərifət əhli üçündür. Əgər adəm övladının öz heyvani təbiətindən ayrılmaq istəyi gerçək olsaydı, o azad insan olardı. Qəzanın fitnə gözü aman vermədi. Dədə-Qorqudun Basata: “Sən insansan, heyvanla müsahib olmağın” – dediyini xatırlayın [1, s.112].

Seyid Əzimdən misilsiz beytlər bu səbəbdən yaranmadımı:

*Məni canandan edən dur bu canu tən imiş,
Tərkin etdim mənə bu hər ikisi düşmən imiş.
Bu üzün qarə könüldür məni rüsva eləyən,
Mən onu dust bilirdim mənə bu düşmən imiş.* [6, s.298]

KDQ-da Dirsə xan Qüdrətül-qadiridir. İstək və arzulardan ibarət bədən tərtibatı üçün ətlər, sümüklər topladı, onlarla bu torpaq təbiəti canlandırılaraq Dirsə xana haqqın məhəbbətini qazandırdı. Haqqın məhəbbət əli isə bütün bütələri sındırdı, haqdan uzaqlığı yaradan haqq aşığına eşq səbəb oldu. Əvvəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz, demişdi Qorqud ata [1, s.11]. Haqdan uzaqlıq haqq aşığına qəm gətirməli idi, gətirdi də. Deməli, qəm ilə olmuş aşiq. Bir gün azad yaşamaq istəyi ilə bədəni öz zülmətindən (ərəbi bədəni) xilas etmək istəyi ilə yaşamış (23 il ərzində nazil olmuş ayələrlə 23 il yaşamış) Babək Xürrəmi həqiqətdə imamətin dayağı Bayandur xan deyilmi? Peyğəmbərimizin könül verdiyi batini aləmin idarəedicisi və Nizaminin də zəmanə imamı adlandırdığı Məcnun Füzuliyə də Qurandan ayan oldu:

*Ey Füzuli, mənə rahat qoymadı şeydə könül,
İstəyəm kim, qurtulam ondan, verəm bir dilbərə.* [3, s.268]

Dastanın “Təpəgöz” boyunda Həsəndən Həsənə yadigar qalan eşq öz ədaləti ilə haqlı xəlifə olmadımı? Busəlik məqamında ədalət Baba Ömərdən qalmaqda? Məgər Şeyx Nizami demədimi sənə ədalətin dünyanı şadlandıran böyük əmrdir və “Türklərin dövləti ona görə ucaldı ki, vilayətdə ədalət hakim oldu?” [5, s.101].

Allahı eşq ilə tanımaq hökm olmuşdu. Quranda olduğu kimi Oğuznamədə də məgər deyilmədimi ki, ey (sultani eşqin məzhəri) Davud! Biz səni yer üzündə özümüzə xəlifə etdik, ayəsini də müəzzim oxudu. Məgər sudan yaradılışda suyun zülmətindən baş qaldıran Buğa görklü cəhalətin

başını Buğacın odu Odər ərşdə kəsmədimi? Boyların sonunda da Aruz qocanın timsalında qoca ağılın özündə həyanı (Beyrəyi) öldürməklə tövbə evi olan dinə meyil göstərmək arzusunun başını qəza qələminin Qaragünə yazısı kəsmədimi? Qəza yazısı ağılın tərəzi gözünü naqis etmədimi? Axır zaman olub qiyamət qopunca ağılın həya ilə din arasındakı tərəzisi pozulmadımı? Çünki dastanda “alçaq yerdə yapılmış Tanrı evi Məkkə görklüdə” [1, s.13] deyilir. Aqillər Kəbə ətrafında nə qədər səy etdilərse də, zaman daxilində Tanrı ilə ünsiyyət anı olmadığından əməlləri günah oldu. Bəşəri düşüncə Dirsə xanın timsalında qara otağa qondurulub qara qoyun yəxnisini yedi. Yəni (insanlar) dünyada qara ölümü dadıb qəm yedilər.

Nizami anladır ki, “Ağılın boyunu hünərdən azad deyil və heç bir hünər də ədalətdən gözəl deyil [5, s.99].

İdrak üçün Kant öz fəlsəfəsində “Saf ağılın tənqidi” əsəri ilə sübut etməyə çalışır ki, insanın dərkətmə dairəsi təzahürlər aləmi ilə məhdudlaşır. Obyektiv idealist olan Hegelin fikrincə, “ilkin ruhi başlanğıc insandan kənarda və ondan asılı olmayaraq mövcuddur. Təfəkkür isə şeylərin daxili mahiyyətini əhatə edir”. Quran hikməti anladı ki, günahların bağışlanması olmasa idi, Allahın ədalət sifəti görünməzdi. Şeyx Mahmud Şəbüstəri “Həqqül-yəqin” risaləsində buyurur: “Həqiqət toxumu kamil insan adlı bu ağacın xəttində seyr və inkişaf yolu keçir. Bu nöqtədən xəyali bir düz xətt (yol) başlayır, axır nöqtənin ilk nöqtəyə birləşdiyi bir məqamda xəyal dairəsi təsəvvürə gəlir. Bu varlıq dairəsinin enmə qövsündə başlanğıc haqqın əbədiyyət mərtəbəsi, sonluq isə insandır. “Biz insanı məşəqqətdə yaratdıq” (Əl-Bələd 4).

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, Nizami yaradıcılığında “Kitabi Dədə Qorqud” türk eposunun və islam əxlaqının gözəllikləri poetik şəkildə ifadə olunmuşdur. Əbədi və sonsuz olan Allahın hikmət və məhəbbətindən xəbər verən Quran ayələri və türk xalq eposu olan Dədə Qorqud dastanlarındakı mənəvi-əxlaqi dəyərlər Nizami yaradıcılığının əsas qaynaqlarındandır. “Sirlər Xəzinəsi” əsərini yazan böyük Şeyx Nizami Gəncəvi Quran məktəbinin dahi yetirməsidir.

Ədəbiyyat / References

1. Kitabi-Dədə Qorqud. (tərtib edən: H.Araslı). Bakı, 1962 .
2. Qurani-Kərim. Bakı: “Çıraq”, 2005.
3. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri, I cild. Bakı, 1944.
4. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Bakı: “Yazıçı”, 1983.
5. Nizami Gəncəvi. Sirlər Xəzinəsi (filoloji tərcümə: Rüstəm Əliyev). Bakı, 1981.
6. S.Ə.Şirvani. Əsərləri, I cild. Bakı, 1967.

Последователь мудрости Горгуда и учения Корана – Низами

Намик Хади

Член Союза Писателей Азербайджана

E-mail: axmedoglu@gmail.com

Резюме. Эта статья посвящена красоте моральных ценностей ислама. Вспоминаются мудрость Корана, выраженная в бесконечной любви к праву, и «Книга Деда Горгуда». Известно, что Шейх Низами, написавший произведение «Сокровищница тайн», был учеником школы Корана.

На вопрос, кто такой Деде Горгуд, есть только один ответ. Он мудрость Корана, сила человека: все, что он сказал, произошло.

Ключевые слова: Коран, мифология, писание, Деде Горгуд, любовь